

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه اصفهان

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

گروه تاریخ

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته تاریخ گرایش اسلام

بررسی مناسبات اتابکان زنگی با خلافت عباسیان و دولت های غربی

(۵۲۱-۵۶۹ هـ.ق)

استاد راهنما:

دکتر اصغر محمود آبادی

استاد مشاور:

دکتر مصطفی پیرمادیان

پژوهشگر:

حمید مظفری

بهمن ماه ۱۳۸۹

کلیه حقوق مادی مترتب بر نتایج مطالعات، ابتکارات
و نوآوری های ناشی از تحقیق موضوع این پایان نامه
متعلق به دانشگاه اصفهان است.

دانشگاه اصفهان
دانشکده ادبیات و علوم انسانی
گروه تاریخ

پایان نامه ی کارشناسی ارشد رشته تاریخ گرایش اسلام
آقای حمید مظفری تحت عنوان

بررسی مناسبات اتابکان زنگی با خلافت عباسیان و دولت های غربی
(۵۲۱-۵۶۹ هـ. ق)

در تاریخ ۱۳۸۹/۱۱/۱۶ توسط هیأت داوران زیر بررسی و با درجه عالی به تصویب نهایی رسید.

۱- استاد راهنمای پایان نامه دکتر اصغر محمودآبادی با مرتبه علمی دانشیار

۲- استاد مشاور پایان نامه دکتر مصطفی پیرمردیان با مرتبه علمی استادیار

۳- استاد داور داخل گروه دکتر محمدعلی چلونگر با مرتبه علمی استادیار

۴- استاد داور خارج از گروه دکتر ناصر جدیدی با مرتبه علمی استادیار

امضا

امضا

امضا

امضای مدیر گروه

امضا

تقدیر و شکر:

حمد و ستایش خداوند حکیم و دانایی را سزااست که با قلم خویش انسان
را دانش آموخت تا در پرتو علم آموزی، به سعادت و رسگاری نایل
آید. مراتب شکر و ارادت خود را به محضر استاد راهنا جناب آقای
دکتر اصغر محمود آبادی و استاد مشاور جناب آقای دکتر مصطفی
پیرمردیان تقدیم می دارم و سرافرازی و شادکامی ایشان را از
خداوند متعال خواستارم. همچنین از دوستانم جناب آقای مهندس
ساسان میرزاخانلوئی و جناب آقای سجاد برعندان و جناب آقای

مهندس سید مجتبی سادات که مراد نوشتن پایان نامه یاری رسانند
مشکر و قدردانی می نمایم.

تقدیم بہ

خانوادہ عزیزم

چکیده

اتابکان زنگی حکومتی بودند که به طور رسمی از سال ۵۲۱هـ.ق در موصل به قدرت رسیدند و تا سال ۶۲۴هـ.ق بر پاره ای از مناطق شمال عراق حکومت داشتند. اوج قدرت اتابکان در دوران نورالدین بود. روی کار آمدن این حکومت ترک به دلیل شرایط بوجود آمده در جهان اسلام بود، حضور اروپاییان به منطقه شامات، خلافت بغداد و خلافت فاطمیان را تهدید می کرد. با روی کار آمدن عمادالدین به وسیله سلطان محمود سلجوقی، ابتدا به گسترش قلمرو خود پرداخت و حتی با خلافت عباسی نیز وارد جنگ شد. از دوره المقتفی (۵۳۰هـ.ق) روابط اتابکان با خلافت بهبود یافت و به سرو سامان دادن مرزهای غربی قلمرو خود پرداخت. این دولت در نقش حائل بین خلافت عباسی و دولتهای اروپایی عمل می کرد. عمادالدین توانست شهر مهم رها را تصرف کند و حضور امپراطوری بیزانس در شامات برای گسترش قلمرو، و تشکیل یک امارت فرنگی دیگر در قلب شامات را ناکام گذارد. امارتهای انطاکیه و رها بر اثر حملات او ضعیف شده و پادشاهی اورشلیم حالت تدافعی به خود گرفت و با بوریان دمشق متحد شد. در دوره پس از عمادالدین، اقدامات نورالدین در راستای احیای خلافت عباسی بود، تا جایکه مصر تصرف شد و خطبه به نام خلافت خوانده شد و هدف او یکپارچگی قلمرو حکومتی اش در همه ابعاد بود. بر اثر اقدامات اتابکان زنگی، دولتهای غربی در اهدافشان ناکام ماندند و زنگیان توانستند شهرهای مهم شمال عراق تا مصر را تحت تصرف خود داشته باشند.

لذا هدف از نگارش پژوهش حاضر آن است که؛ به بررسی مناسبات اتابکان زنگی با خلافت عباسیان و دولتهای غربی از ابتدای حکومت عمادالدین زنگی، تا پایان دوره نورالدین بپردازد.

کلید واژه ها: اتابکان زنگی، خلافت عباسی، دولت های غربی، عمادالدین زنگی، نورالدین زنگی.

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

فصل اول: کلیات

- ۱-۱- تبیین مسأله پژوهشی و اهمیت آن ۱
- ۲-۱- اهداف ۲
- ۳-۱- پرسشها و فرضیات ۲
- ۳-۱-۱- پرسشها ۲
- ۳-۱-۲- فرضیات ۲
- ۴-۱- پیشینه تحقیق ۲
- ۵-۱- روش تحقیق و مراحل آن ۳
- ۶-۱- نقد منابع و مآخذ ۳
- ۶-۱-۱- تواریخ عمومی ۳
- ۶-۱-۱-۱- الکامل فی التاریخ ۴
- ۶-۱-۲- المنتظم فی تاریخ الامم و الملوک ۴
- ۶-۱-۳- البدایه و النهایه ۵
- ۶-۱-۴- العبر و دیوان المبتدا و الخبر فی ایام العرب و العجم و البربر و من عاصرهم ذوی السلطان الاکبر ... ۶
- ۶-۲-۱- تواریخ سلسله ای ۷
- ۶-۲-۱-۱- التاریخ الباهر فی الدوله الاتابکیه ۷
- ۶-۲-۲- الروضتین فی اخبار الدولتین النوریه و الصلاحیه ۸
- ۶-۲-۳- مفرج الکروب فی اخبار بنی ایوب ۹
- ۶-۳-۱- تواریخ محلی ۹
- ۶-۳-۱-۱- ذیل تاریخ دمشق ۹
- ۶-۳-۲- زبده الحلب من تاریخ حلب ۱۰

فصل دوم : اتابکان زنگی، برآمدن، قدرت گیری

- ۱-۲- خاندان زنگی ۱۱
- ۱-۱-۲- واگذاری حلب به آق سنقر ۱۲
- ۱-۱-۱-۲- سیاست داخلی آق سنقر در حلب ۱۳
- ۲-۱-۱-۲- سیاست خارجی آق سنقر ۱۵

.....	اختلاف آق سنقر و تتش.....	۲-۱-۲	۱۷
.....	پیوستن آق سنقر به برکیارق.....	۱-۲-۱-۲	۱۷
.....	کشته شدن آق سنقر.....	۲-۲-۱-۲	۱۹
.....	عمادالدین زنگی.....	۲-۲	۱۹
.....	آغاز زندگی عمادالدین زنگی.....	۱-۲-۲	۲۰
.....	تکامل شخصیت عمادالدین زنگی.....	۲-۲-۲	۲۰
.....	همراهی زنگی با امیران مسلمان در جنگ با فرنگیان.....	۳-۲-۲	۲۱
.....	عمادالدین و قدرت گیری در زمان سلطان محمود.....	۴-۲-۲	۲۲
.....	امارت عمادالدین بر واسط و بصره.....	۱-۴-۲-۲	۲۳
.....	دفاع زنگی و برسقی از خلیفه المسترشد بالله.....	۲-۴-۲-۲	۲۳
.....	عمادالدین در خدمت سلطان محمود.....	۳-۴-۲-۲	۲۴
.....	عمادالدین و حکومت موصل.....	۵-۲-۲	۲۶
.....	گسترش قلمرو عمادالدین در شمال شام و منطقه جزیره.....	۳-۲	۲۸
.....	جزیره ابن عمر (۵۲۱هـ.ق).....	۱-۳-۲	۲۸
.....	تصرف حلب (۵۲۲هـ.ق).....	۲-۳-۲	۲۹
.....	تصرف مناطق استراتژیک دیگر.....	۳-۳-۲	۳۰
.....	عمادالدین زنگی و امراء دمشق.....	۴-۲	۳۱
.....	تلاش برای تصرف حماه و حمص.....	۱-۴-۲	۳۲
.....	تلاش برای تصرف دمشق.....	۲-۴-۲	۳۳
.....	محاصره دمشق.....	۱-۲-۴-۲	۳۴
.....	پیوستن حمص به حکومت دمشق.....	۲-۲-۴-۲	۳۴
.....	صلح با حاکمان دمشق و ازدواج سیاسی.....	۳-۲-۴-۲	۳۵
.....	حملات مجدد عمادالدین به دمشق.....	۴-۲-۴-۲	۳۶
.....	عقد پیمان حکام دمشق و پادشاهی اورشلیم.....	۵-۲-۴-۲	۳۸
فصل سوم: بررسی مناسبات اتابکان با خلافت عباسی			
.....	روابط عمادالدین با خلفای عباسی.....	۱-۳	۴۰
.....	دوران عدم ثبات در روابط عمادالدین و خلافت.....	۱-۱-۳	۴۰

۳-۱-۱-۱	تلاش برای عزل عمادالدین از موصل.....	۴۱
۳-۱-۱-۲	تلاش اتابک زنگی برای به قدرت رساندن آلب ارسلان بن محمود سلجوقی.....	۴۲
۳-۱-۱-۳	حمله خلیفه به موصل.....	۴۴
۳-۱-۱-۴	درخواست کمک خلیفه از زنگی برای مقابله با سلطان مسعود.....	۴۵
۳-۱-۱-۵	عمادالدین و حمایت از خلیفه الراشد بالله.....	۴۶
۳-۱-۲	دوران ثبات در روابط عمادالدین و خلافت.....	۴۷
۳-۱-۲-۱	عمادالدین و بیعت با خلیفه المقتفی.....	۴۷
۳-۲	مناسبات نورالدین با خلافت عباسی.....	۴۹
۳-۲-۱	سیاسی - نظامی.....	۵۱
۳-۲-۱-۱	تقابل با فرنگیان.....	۵۴
۳-۲-۱-۲	کنترل نزاریان شام.....	۵۴
۳-۲-۱-۳	تصرف مصر در راستای اهداف خلافت عباسی.....	۵۷
۳-۲-۲	اقتصادی.....	۶۰
۳-۲-۳	فرهنگی و مذهبی.....	۶۲

فصل چهارم: بررسی مناسبات اتابکان زنگی با امپراطوری بیزانس

۴-۱	حمله یوحنا به سرزمین شام.....	۶۷
۴-۱-۱	شرایط حمله.....	۶۷
۴-۱-۲	اتحاد فولک انجو و یوحنا کومنن.....	۶۹
۴-۱-۳	حمله به شامات.....	۷۰
۴-۱-۴	حمله به بنی منقذ.....	۷۱
۴-۱-۵	اقدامات سلطان زنگی در این جنگ.....	۷۲
۴-۱-۶	شکستن محاصره شیزر.....	۷۴
۴-۱-۷	دلایل شکست امپراطور بیزانس و متحدینش.....	۷۴
۴-۱-۸	نتایج شکست حمله ی غربی ها.....	۷۵
۴-۲	روابط سلطان نورالدین و بیزانس.....	۷۶
۴-۲-۱	استراتژیکی_ نظامی.....	۷۶
۴-۲-۱-۱	حمله مانوئل به شامات و نتایج آن.....	۷۷

فصل پنجم: بررسی مناسبات اتابکان زنگی با پادشاهی اورشلیم و امارت های فرنگی

- ۵-۱-مناسبات عمادالدین و پادشاهی اورشلیم..... ۸۲
- ۵-۱-۱-مسئله ی تحت الحمایگی انطاکیه..... ۸۳
- ۵-۱-۲-فتح قلعه بعین ۸۳
- ۵-۱-۳-اتحاد فولک انجو با یوحنا کومنن..... ۸۴
- ۵-۱-۴-پیمان اتحاد فولک و حکومت بوریان بر ضد عمادالدین..... ۸۵
- ۵-۲-روابط نورالدین با پادشاهی اورشلیم ۸۶
- ۵-۲-۱-پشتیبانی نورالدین از حاکم دمشق در حوران..... ۸۷
- ۵-۲-۲-حمله دوم صلیبی ۸۹
- ۵-۲-۲-۱-هجوم اروپائیان به دمشق ۹۰
- ۵-۲-۲-۲-پیروزی دمشق بر حمله دوم صلیبی ها:..... ۹۱
- ۵-۲-۲-۳-نتایج حمله صلیبی دوّم..... ۹۱
- ۵-۲-۳-سقوط عسقلان ۹۳
- ۵-۲-۴-سیاست نورالدین محمود در ضمیمه دمشق ۹۴
- ۵-۲-۵-درگیری بانیا س ۹۷
- ۵-۲-۶-تقابل نورالدین و عموری اول بر سر مصر ۹۸
- ۵-۲-۷-معاهدات آتش بس کوتاه مدت ۱۰۱
- ۵-۳-بررسی مناسبات اتابکان با امارت رها ۱۰۲
- ۵-۳-۱-سیاست اولیه عمادالدین زنگی در مقابل امارت رها..... ۱۰۲
- ۵-۳-۲-حملات مداوم بر نیروهای فرنگی ۱۰۳
- ۵-۳-۳-فتح رها (ادسا)..... ۱۰۵
- ۵-۳-۳-۱-اوضاع داخلی امارت رها ۱۰۶
- ۵-۳-۳-۲-عملیات فتح..... ۱۰۶
- ۵-۳-۳-۳-عوامل تأثیر گذار بر فتح رها ۱۰۷
- ۵-۳-۳-۴-نتایج فتح رها..... ۱۰۸
- ۵-۳-۳-۴-حوادث پس از فتح رها ۱۰۹
- ۵-۳-۵-ژوسلین دوم در زمان نورالدین ۱۱۰

۱۱۰ ۵-۳-۱- نورالدین واسارت ژوسلین دوم
۱۱۱ ۵-۴- بررسی مناسبات اتابکان با امارت انطاکیه
۱۱۲ ۵-۴-۱- مشکل جانشینی انطاکیه در زمان عمادالدین
۱۱۲ ۵-۴-۲- فتح ائارب
۱۱۳ ۵-۴-۳- تقابل عمادالدین و انطاکیه پس از فتح ائارب
۱۱۴ ۵-۴-۴- تقابل نورالدین و حاکمان انطاکیه
۱۱۷ ۵-۵- مناسبات اتابکان با امارت طرابلس
۱۱۸ ۵-۶-۱- فتح قلعه ی بعین (بارین)
۱۱۹ ۵-۶-۲- تقابل نورالدین و امارت طرابلس
۱۲۱ سخن آخر
۱۲۵ پیوست ها
۱۲۸ منابع و مآخذ

پیشگفتار

اتابک واژه‌ای است ترکی و به معنای «امیر» می‌باشد. اتابکان غلامان ترک نژادی بودند که عموماً از بلاد قیجاق در شمال دریای سیاه توسط دولت سلاجقه به خدمت گرفته شدند. چون اقوام سلاجقه بسیار جنگجو و ممالک بسیاری را نیز به همین سبب گشوده بودند از جنگجویی، شجاعت و از جان گذشتگی ترکان در این امر بهره می‌بردند و فرماندهی لشکریان خود را به کسانی دیگر غیر از غلامان ترک وانمی‌گذاشتند. با گسترش ممالک مفتوحه در ارزن و گرجستان نیز بکارگیری این غلامان افزایش یافت. با نشان دادن لیاقت و کفایت از مرتبه غلامی ارتقاء یافته و در دربار و سپاه به مقاماتی رسیدند و نیز سلاجقه طبق عادت، شاهزادگان خردسال خود را برای تربیت، خصوصاً در امور سیاسی و جنگی به دست این غلامان می‌سپردند و در موقع فرستادن شاهزادگان به حکومت ولایات، سرپرستی آنها را بدست غلامان ترک می‌سپردند تا کارها در صورت لزوم با مشورت و صلاح دید اتابکان انجام شود.

اولین کسی که این لقب را گرفت نظام الملک وزیر معروف آلب ارسلان و سلطان ملکشاه سلجوقی بود که اتابک الب ارسلان بوده است. ملکشاه به وزیر خود اختیار تام داده و او را واله خواند. و القابی همچون اتابک و اقطاعی بیش از آنچه در گذشته داشت به او اعطا کرد. در اواخر دوره سلجوقی پادشاهان و شاهزادگان سلجوقی درگیر جنگهای داخلی و رقابت با یکدیگر شدند. در نتیجه قدرتشان از دست رفته و یا گاهی درگیر و دار جنگ در جوانی در می‌گذشتند. در این حین اتابکان فرصت را غنیمت شمرده از ضعف شاهان و از اختیارات خود استفاده کرده و حکومتی را تشکیل می‌دادند و برای فرزندان خود نیز حکومت را به ارث می‌گذاشتند مثل: اتابکان دمشق، موصل، آذربایجان، فارس، حلب، یزد و لرستان. و اتابکان زنگی موصل (جزیره و حلب)، که نسبشان به آقسنقر یکی از بردگان ملکشاه سلجوقی می‌رسید بهانه جنگهای صلیبی، تا دو قرن، در چند نوبت، دامنه یافت، اختلاف میان مسلمانان و مسیحیان بر سر امکنه مقدس بود دروازه های بیت المقدس، شهری که در قرن اول هجری به تصرف مسلمانان در آمده بود، تا اوایل قرن پنجم هجری، برای زیارت، به روی مسیحیان باز بود، در این اوان مشکلاتی بر سر راه زایران پدید آمد و سرانجام سلاجقه، پس از استیلا بر اورشلیم، راه زیارت بر مسیحیان بستند. در همین سالها امپراطوری بیزانس نیز در معرض تهدید مسلمانان قرار گرفت و موجب شد که از مسیحیان مغرب زمین یاری بخواهد و پاپ اوربانوس دوم پیروان خود را به جهاد و تصرف اورشلیم فرا خواند.

بنابراین، بظاهر، آغاز جنگهای صلیبی سابقه دینی داشت، لیکن از همان ابتدا انگیزه های دنیوی موجبات دینی را در سایه گرفت. در سال ۴۹۲ هـ. ق بیت المقدس به تصرف اروپاییان در آمده و نیروهای فرنگی تشکیل یک پادشاهی و سه امارت رها (ادسا)، انطاکیه و طرابلس دادند. این دول غربی روز به روز قدرتمندتر می شدند و هیچ یک از قدرتهای اسلامی قدرت مقابله با آنها را نداشتند. تا ظهور اتابکان زنگی در موصل و شامات سی سال از حکومت فرنگیان می گذشت و قدرتشان را تثبیت کرده بودند.

در شرایطی که در جهان اسلام عدم وحدت و یکپارچگی و تعدد مراکز قدرت به حد اعلا رسیده بود، بغداد در حقیقت زیر سلطه سلاجقه هر روز ضعیف تر می شد. در دمشق و حلب، بتفاوت، سلاجقه شام، ارتقیان و بوریان تا قدرت گیری عمادالدین حکومت می کردند. فعالان اسماعیلی و نهضت فداییان نیز در این منطقه جولان می دادند. این رساله به

تحولات مناطق غرب خلافت در زمان اتابکان زنگی و مناسبات این حکومت با خلافت عباسی و دولتهای فرنگی می پردازد. این رساله در پنج فصل به رشته تحریر درآمده و به شرح زیر است:

فصل اول این رساله تحت عنوان کلیات به طرح مساله، فرضیات، پرسش ها، اهداف، پیشینه پژوهش و نیز بررسی منابع پژوهش می پردازد.

فصل دوم با عنوان اتابکان زنگی، بر آمدن، قدرت گیری به دوران قبل از قدرت گیری و روند قدرت گیری این ایل می پردازد.

فصل سوم با عنوان مناسبات اتابکان با خلافت عباسی به مناسبات اتابکان زنگی با خلافت عباسیان و چگونگی تاثیر اتابکان زنگی در احیای خلافت در غرب اسلامی می پردازد.

فصل چهارم با عنوان مناسبات اتابکان با امپراطوری بیزانس به فعل و انفعالات بیزانس در شامات می پردازد.

فصل پنجم با عنوان بررسی مناسبات اتابکان زنگی با پادشاه اورشلیم و امارت های غربی و اقدامات آنها در قبال یکدیگر می پردازد.

فصل اول

کلیات

۱-۱- تبیین مسأله پژوهشی و اهمیت آن

در آغاز سده ۱۲م ق/۱۲م نفوذ سیاسی خلفای عباسی در شرق اسلامی بسیار کاهش یافته بود. پیکارهای طولانی ما بین امیران، سلاطین و خلفا در شمال آفریقا، آسیای صغیر، شام و ایران، یکپارچگی سیاسی قلمرو مسلمانان را به شدت تهدید می کرد. تهاجم صلیبیان به سرزمینهای اسلامی، موجب تشدید این بحران گردید. ضعف شدید خلفای بغداد و قاهره، و جنگهای داخلی، البته اجازه نمی داد که مسلمانان با نیروی یکپارچه و منسجم تحت یک رهبری سیاسی و نظامی به مقابله با هجوم صلیبیان برخیزند.

در این شرایط ظهور سلسله اتابکان زنگی نقطه عطفی در تاریخ اسلام به شمار می رود، زیرا این دودمان در آن روزگار که صلیبیان، بیت المقدس و بسیاری از شهرها و دژهای کرانه خاوری مدیترانه را تسخیر کرده بودند و سودای سیطره بر سرزمینهای شام، جزیره و تسلط بر بغداد در سر می پروراندند، نه تنها کفه قدرت مسلمانان را سنگین تر ساخت، بلکه سرآغاز مجاهدتهایی در مقابل صلیبیان گشت. این مقاومتها در روزگار ایوبیان و ممالیک به اوج خود رسید و سرانجام به پیروزی مسلمانان بر مسیحیان انجامید.

موضوع این رساله از این نظر حایز اهمیت است که؛ سلسله اتابکان زنگی توانستند توازن قوا را در منطقه غرب خلافت عباسی بوجود آورند و به دنبال آن خلافت عباسی دوباره تقویت و احیاء گشت. و آنها پایه گذار شکستهای صلیبیان از ایوبیان و ممالیک گشتند.

۲-۱- اهداف

- تبیین شکل گیری دولت اتابکان زنگی و قلمرو حکومتی آنها
- تبیین روابط اتابکان زنگی با خلافت عباسیان از سال ۵۲۱ تا ۵۶۹ هـ. ق
- تبیین روابط و منازعات اتابکان زنگی با صلیبیان (دولت های حامی غربی آنان) تا سال ۵۶۹ هـ. ق و دلایل و نتایج آن

۳-۱- پرسشها و فرضیات

۱-۳-۱- پرسشها

- نقش اتابکان زنگی در مقابله با صلیبیان و اروپاییان تا سال ۵۶۹ هـ. ق چه بوده است؟
- روابط سلسله اتابکان زنگی و خلافت عباسیان تا سال ۵۶۹ هـ. ق چگونه بوده است؟
- روابط سیاسی و نظامی دولت اتابکان با دولت عباسی در برابر هجوم غرب صلیبی چگونه بوده است؟

۱-۳-۲- فرضیات

- سلسله اتابکان زنگی نقش مهم و تاثیر گذاری در مقابله با صلیبیان تا پایان دوره نورالدین داشته اند
- سلسله اتابکان زنگی در احیاء و تقویت خلافت عباسیان نقش بسزایی دارا بوده اند
- سلسله اتابکان زنگی سد دفاعی در مقابل پیشروی قدرتهای غربی به سوی بغداد بودند.

۴-۱- پیشینه تحقیق

در ارتباط با موضوع پژوهش، تا آن جا که مورد بررسی قرار گرفته کتاب، مقاله یا رساله ای مستقل تحت این عنوان نگاشته نشده است در هیچ یک از منابع به مناسبات اتابکان با خلافت عباسی و دولتهای غربی نپرداخته

است. هر چند بصورت مختصر و پراکنده در منابع دوره سلجوقیان و دوره جنگهای صلیبی به سلسله اتابکان زنگی اشاره شده است، برخی کتب که بصورت مختصر به این موضوع پرداخته اند عبارتند از:

- عاشور (۱۳۷۳): نویسنده نخستین هدف از تالیف این کتاب را آشکار کردن نقش واقعی اسلام در جهاد فی سبیل الله از یک سو و بیان کیفیت روند روابط میان مسلمانان و دیگران از سوی دیگر است. نویسنده توضیح داده است که تنها محرک جنگهای صلیبی مذهب بود و در آن ناسیونالیسم یا دیگر عوامل دنیوی و مادی هیچ تاثیری در شروع آن نداشته اند. و برای اثبات این ادعا از ادله و مدارک تاریخی استفاده کرده است. این کتاب از سه بخش تشکیل شده است؛ در بخش اول به جهاد مسلمانان در عصر فاطمی، زنگی و سلجوقی مورد بررسی قرار داده است، در بخش دوم به دوره ایوبی می پردازد و در بخش سوم به موضوع جهاد مسلمانان در عصر مملوکی اختصاص دارد.

- ستارزاده (۱۳۸۵): نویسنده به چگونگی مهاجرت ترکهای سلجوقی، ورود به ایران آنها، قدرت گیری و فتح بغداد پرداخته است. نویسنده اثرش را در پنج فصل به نگارش در آورده است، در فصل سوم با عنوان جانشینان ملکشاه، بصورت مختصر به قدرت گیری اتابکان زنگی پرداخته است.

- عودی (۱۳۸۷): نویسنده اقدام به تالیف کتابی مختصر و بسیار فشرده از تاریخچه جنگهای صلیبی کرده است، در فصول سوم و چهارم بصورت مختصر به جنگهای اتابکان زنگی با صلیبیان اشاره کرده است.

۱-۵- روش تحقیق و مراحل آن

توصیفی، تحلیلی و روش گردآوری اطلاعات کتابخانه ای می باشد.

۱-۶- معرفی منابع

در نقد و بررسی منابع مورد استفاده در این رساله، به منابع تواریخ عمومی، تواریخ دودمانی و تواریخ محلی می پردازیم.

۱-۶-۱- تواریخ عمومی

این دسته از منابع تاریخی از زمان زندگانی انسانهای نخستین، از حضرت آدم تا زمان دوران نویسنده را در بر می گیرد. در تواریخ عمومی، به زندگانی حکومت ها و پادشاهان نیز پرداخته شده است. تواریخ عمومی مورد استفاده

در این رساله به دلیل اینکه دوران نزدیک به حکومت اتابکان و یا پس از این دوران نوشته شده اند دارای اهمیت هستند.

۱-۱-۶-۱ المنتظم فی تاریخ الامم و الملوک

لابی الفرج عبدالرحمن بن علی بن محمد ابن الجوزی متوفی به سال ۵۹۷ هـ. ق، و در دستگاه خلافت عباسی در بغداد زندگی می کرد. در زمان شش نفر از خلفای بغداد زندگی می کرده است؛ از خلیفه المسترشد بالله (۵۲۹-۵۱۲ هـ. ق) تا الناصرالدین الله از (۶۲۲-۵۷۵ هـ. ق) او از نزدیک شاهد اوضاع سیاسی و اجتماعی دستگاه خلافت بوده و در کتابش ذکر کرده است. ابن جوزی از نظر نسب به ابوبکر خلیفه اهل سنت می رسد. سبط ابن جوزی در کتابش مرآه الزمان سال تولد جدش را ۵۱۰ هـ. ق ذکر کرده است.

المنتظم به صورت سالشماری از ابتدای زندگی آدم تا پایان عمر نویسنده در بر دارد در جلد ۱۷ کتاب مطالب جالبی از اتابکان زنگی در خلال حوادث ذکر کرده است. از ویژگی های کتاب المنتظم ذکر مشخصات خلفا، محدثین، امیران، وزرا، فقها، مورخین و... بر طبق سال زندگی آنها است. این کتاب از بهترین آثاری است در مورد دورانی که مولف زندگی می کرده است.

ابن جوزی در دورانی زندگی می کرده است که اتابکان زنگی در موصل و شامات قدرت داشتند هر چند که در بغداد زندگی می کرده، ولی اوضاع حکومتی اتابکان به دست او می رسیده و اثر او در مورد روابط اتابکان با خلافت عباسیان و حوادث بین آنها اهمیت زیادی دارد. ابن جوزی شاهد سقوط دولت فاطمیان به دست نیروهای اتابکان زنگی نیز بوده است. ابن جوزی در مورد اتابکان در اثرش بیشتر به درگیریهای اتابکان در بغداد و نحوه قدرت گیری این سلسله اهمیت دارد. ناگفته نماند که المنتظم نیز همانند دیگر آثار تواریخ عمومی راجع به این سلسله، مطالبش انسجام لازم را دارا نیست. نویسنده در دستگاه خلافت بوده و در مورد زندگانی خلفا هم دوره اتابکان به تفصیل سخن رانده است. و منبع مناسبی برای روابط اتابکان با خلافت محسوب می شود، چون که نویسنده در همین دوره زندگی می کرده است. در مورد پیوستن عمادالدین به سلطان محمود و درگیریهایی که با دیس داشت اهمیت زیادی دارد و بیشتر موارد استفاده شده در این اثر به دورانی که عمادالدین در بغداد بوده، باز می گردد.

۱-۱-۶-۲- الکامل فی التاریخ

کتاب «الکامل فی التاریخ» اثر عزالدین ابو الحسن علی بن محمد معروف به ابن الاثیر (م ۶۳۰ هـ ق) مشهورترین کتاب وی و جامع ترین تاریخ عمومی است که بیشتر آن درباره تاریخ اسلام است. الکامل را باید تنها کتابی

دانست که به همه دولت‌های اسلامی در تمامی سرزمین‌ها پرداخته است. علاوه بر ذکر همه رویدادهای بزرگ و طولانی، در پایان هر سال به رویدادهایی که کوتاه و در درجه بعدی از اهمیت قرار دارند اشاره کرده و تاریخ مرگ مشهورین از علما و شخصیت‌های مختلف را آورده است. ابن اثیر کتاب خود را از روزگار نخستین آغاز کرده و تا پایان سال ۶۲۸ هـ. ق برابر ۱۲۳۰ م یعنی دو سال پیش از مرگش ادامه داده است. تألیف این کتاب پیش از تاریخ محلی او یعنی تاریخ الباهر آغاز شد ولی مؤلف آن را یازده سال پس از نوشتن تاریخ الباهر به پایان برد.

الکامل در ذکر تاریخ اسلام بر حسب سنوات یا به شیوه سالشمار تنظیم شده است اما وی به این نکته توجه داشته است که مورخان، یک رویداد را که در سالهای مختلف رخ داده است. ابن الاثیر برای جلوگیری از این انقطاع، غالباً در یکجا خلاصه‌ای از یک واقعه را که طی سالها اتفاق افتاده آورده و در سنوات مختلف هم قطعات واقع شده و مربوط به همان سالها را در جای خود ذکر کرده است. در بیان حوادث قرون ششم و هفتم به حکومت اتابکان از چگونگی حضور این خاندان در منطقه‌ی شمال عراق و حکومت عمادالدین و جنگهای او و حکومت دیگر حاکمان اتابکی علی‌الخصوص نورالدین به تفصیل در خلال حوادث سالها سخن گفته است. در تاریخ الکامل راجع به حکومت زنگیان مطالب بسیار جالب توجهی وجود دارد ولی این مطالب بیشتر در طی بیان حوادث سالها ذکر شده، و انسجام لازم را دارا نیست. از طرفی مؤلف به دلیل اینکه در موصل بوده و به منابع اصلی و اسناد این خاندان دسترسی داشته است، حائز اهمیت است. پدر ابن اثیر در دستگاه حکومتی اتابکان در موصل بوده است. و مطلب بسیاری از پدرش درباره این خاندان ذکر کرده است. از ویژگی‌های نویسنده که اثر او را دارای اعتبار بسیار کرده است، حضور نویسنده در منطقه موصل و ساکن منطقه جزیره است و از نزدیک با اوضاع منطقه آشنا است. ابن اثیر در دوره حکومت اتابکان زندگی می‌کرده و از نزدیک با حوادث این سلسله آشنایی داشته است. ابن اثیر در اثرش توجه خاصی به حکومت اتابکان داشته است. و در این اثر به جنگ‌های این خاندان با صلیبیان در خلال سالها ذکر کرده است.

۱-۶-۱-۳- البدایه و النهایه

عمادالدین ابوالفداء اسماعیل بن عمر بن کثیر قرشی (۷۷۴-۷۰۱ هـ ق/۱۳۰۲-۱۳۷۳ م)، مورخ، مفسر و محدث مشهور شافعی. در قریه‌ی مجیدل یا مجدل از قرای بُصری نزدیک دمشق زاده شد در ۷۴ سالگی در دمشق درگذشت. البدایه و النهایه، مهم‌ترین و معروف‌ترین اثر ابن کثیر در تاریخ عمومی و اسلام از آغاز تا عصر مؤلف. به نظر می‌رسد که قصد مؤلف، نگاشتن اثری با هدف تاریخ‌نگاری نبوده است و آنگونه که ترکیب موضوع اثر و